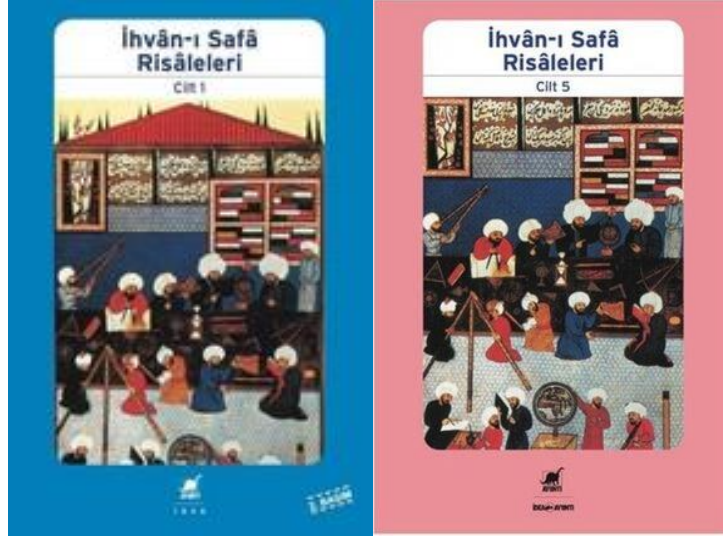

ÜTOPIK KOMÜNİSTLER: KARMATİLER

23 Mayıs 2021

Yıldırım Koç

Ortadoğu'nun ütopik komünistlik geleneğinde, yaklaşık 150 yıl varlığını sürdürebilmiş olan Karmatiler'in özel bir yeri vardır.

Ortadoğu'da, Mazdek, Babek ve 868 yılında Ali bin Muhammed önderliğindeki zenci köle ayaklanmalarının ardından, Karmatiler ortaya çıktı.

Karmatilerin düşünce yapısının oluşturulmasında, İhvân-ı Safâ ("arınmış kardeşler" veya "gönlü temiz kardeşler") risalelerinin önemli bir etkisi olduğu ileri sürülmektedir. 10. yüzyılda bir grup tarafından yazılan risaleler, Abbasi halifesinin emriyle 1050 yılında toplandı ve yakıldı. Ancak Endülüslü düşünür Müslime, risaleleri derleyebildi. Bu risaleler ancak 2012 yılında Türkçe olarak basılabildi. (**İhvân-ı Safâ Risâleleri**, 5 cilt, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012, 2013, 2014, 2016) Faik Bulut şöyle yazmaktadır: "İsmaili önderlerince yazıldığı kuvvetle muhtemel İhvan-ı Sefa Risaleleri, esasında bu siyasal batını hareketin ürünüdür. Karmatiler, 'komünal toplum' yaratma projesini, örgütlenme tarzlarını ve dünya görüşlerini, anılan Risaleler'den almışlardır. Günümüz Alevilik fikriyatının temelinde bile, İhvan-ı Sefa'nın tarihsel harcını görmek mümkün." (Bulut, Faik, **İslam Komüncüleri**, Doruk Yay., Ankara, 1997, s.93)

İhvan-ı Sefa risalelerinde "saf kardeşlik ve fazilet şehri" anlayışı vardır. "Fazilet Şehri, gerçekte İhvan-ı Sefa hareketinin esinlendiği İsmaililik'in kurmayı öngördüğü 'fazilet toplumu' projesinden başka bir şey değildir. Bu ütopya, geleceğe yönelik olmasına rağmen, geçmişe dönük bir bilim kurgudur. Zira, anlatılan öğelere bakıldığında, İslam öncesi Arap toplumu ile M.S.6. yüzyıldaki İrani Mazdek toplumunun yaşadığı 'ilkel komün' modeli esasına dayandığı, aslında 'kandaş kabile toplum sisteminin yeniden hayata geçirildiği görülecektir." (Bulut, F., a.g.k., 1997, s.115)

Karmatiler hareketi, İsmailî yapılanmanın değişik bir biçimiydi. 877-78 yıllarında Kufe'de Hamdan Karmat (Hamdan bin el Eş'as) tarafından geliştirildi.

Hallac-ı Mansur'un da Karmatilerle görüştüğü tahmin edilmektedir.

Ortadoğu'da VIII. ve IX. yüzyıllarda sınıf farklılaşması arttı, zenginler daha zenginleşirken, özellikle köylü kitlelerinin durumu kötüleşti. Hamdan Karmat önderliğinde 890 yılında başlayan ayaklanmaya özellikle gençler katıldı.

Karmatiler merkez olarak Suriye'nin Selemiye kasabasını seçtiler. Buradan Irak'ın içlerine, Suriye, Bahreyn, Yemen, İran, Horasan, Rey, Kuzey Afrika ve Hindistan'a yayıldılar. (Karmatiler'in Irak, Suriye, Bahreyn, Yemen ve Horasan-Maveraünnehir bölgelerindeki ayrı ayrı örgütlenme ve çalışmaları için bkz.

Avcu, Ali, "Karmatîler: Ortaya Çıkışları, Fikirleri, Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları," **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt 10, Sayı 3, 2010, s.199-246)

Abdullah Ekinci, Karmatiler'in uygulamalarını şöyle anlatmaktadır:

"892'de ortaçağ İslam dünyasında Karmatî suikastlarının haberleri duyuldu. (...) Hareket ilk etapta köylü ve ziraatle uğraşan kitlelerde taban buldu. (...) Karmatî-İsmâ'îlî grupların uyguladıkları ekonomik sistemi iki döneme ayırmak mümkündür. Birinci dönemde daha çok hareketin propagandasının yapılabilmesi için gerekli olan kaynağın sağlanması amacıyla yapılan uygulamalardır. Bu ekonomik yapılanma, iktisadi bakımından artan-oranlı vergiler yüklemekle başlayıp, ferdi mülkiyeti kaldırmaya kadar gidilmiştir. Ferdin mülkiyetini kaldırma uygulamasını ikinci aşama olarak değerlendirmek gerekir. Bu aşamada, kadın ve çocuklar dahil herkesten çalışma beklenilmiştir. Herkesten ürettikleri alınıyor ve herkese ihtiyacına göre veriliyordu." (Ekinci, Abdullah, **Ortadoğu'da Marjinal Bir Hareket, Karmatîler, Ortadoğu'da İlk Sosyalist Yapılanma**, Odak Yay., Ankara, 2005, s.247)

"Hamdan'ın taraftarlarından en büyük isteği ortak fona ait kabul edilen bütün gelirlerin toplanılmasına devam etmektir. Hamdan, yeryüzündeki her şeyin ihtida edenlere ait olduğu için özel mülkiyete ihtiyaç olmadığı düşüncesinin, kuracakları devletin en son aşaması olduğunu açıkladı. Hamdan'ın kontrolü altındaki bölgelere, daîleri atadı ve buradaki sakinlerin bütün servetleri bu daîlerin gözetimine verildi. Bütün ihtiyaçlar bu mallardan karşılanırdı. Ayrıca servetin dışarıya çıkışını engellemek için paralarını kurşundan bastırıldılar. Bu eşitlik anlayışı Karmatîler arasında yaygınlaştı." (Ekinci, A., a.g.k., 2005, s.249)

"Başlangıçta İsmâ'îlîler'in kabileler ve köylüler arasında faal oldukları görülür; bununla beraber çok geçmeden şehir halkı ve bilhassa zanaatkarlar arasında büyük ölçüde taraftar buldular. Hamdan Karmat tarafından ekonomik düzen, bazı Irak köylerinin sakinlerini akidesine kazanarak daima büyüyen vergi ve para serilerini onlara kabul ettirdikten sonra son olarak müştereken zevk almak için mallarının hepsini bir yerde toplamaktan ibaret olan 'ülfeti' onlara empoze etti. Köy sakinlerinin sahip oldukları sığırlar, mücevherler, eşya vb. şeyler toplandı. Ayrıca her köyde güvenilir kimseleri daîler olarak seçti, karşılık olarak bu idareci, yoksullara elbiseler temin etti ve halkın diğer ihtiyaçlarının hepsini karşıladı; böylece mezhep taraftarları arasında fakir hiçbir kimse kalmamıştı. Herkes cemiyete yaptığı yardımı büyük mertebeye layık olmak için sebatla ve gayretle çalıştı. Kadınların hepsi örgüden elde ettiklerini getirdiler ve hatta çocuklar mahsule dadanan kuşları korkutup kaçırtmakla kazandıkları paraları bile vermekte idiler. Hiçbir kimse kılıcı ve silahları dışında şahsi mülkiyete sahip değildi. Bu gelenek sağlam bir şekilde tesis edildiğinde Hamdan Karmat daîlere, bir gece kadınların hepsini toplamalarını emretti; ta ki onlar bütün erkeklerle rastgele çiftleşebilsinler. Ona göre bu durum arkadaşlık ve kardeşliğin mükemmel ve son derecesidir. (...) Tek bir fakir yahut sakat kalmamak üzere açlar doyurulmakta ve çıplaklar giydirilmekte idi. (...) Kimsenin elinde kılıç ve silahtan başka malı kalmamıştı." (Ekinci, A., a.g.k., 2005, s.252-253)

Faik Bulut da Karmatiler'in kurduğu ortak mülkiyetçi sistemi şöyle anlatmaktadır:

"Herkes, kazandığı ücreti, ürettiği ürünü, sahip olduğu malı mülkü getirip 'Halkın Evi' denilebilecek bir yere koyuyordu. Kim neye muhtaçsa, ihtiyacını görebiliyordu. Böylece zengin-fakir diye bir şey kalmıyordu. Herkes, 'ebedi kardeşlik toplumu'ndaki kardeşine eşit hale gelmiş oluyordu. (...)

"Tüketim eşyaları, giyecek, yiyecek, para ve ürünlerden herkes ihtiyacı kadarını alıyor; koyun ve sığırların sütü ya ortak sağılıp dağıtılıyor ya da herkes o an için ihtiyacı olan bir tas sütü sağıp götürebiliyor; süتن yapılması düşünülen yağ ve peynir çıkarma işlemine katılıyordu.

"Tarlalar ortak ekilip biçiliyor, alınan ürün ortak ambarlarda saklanıyor; herkese eşit miktarda ekmeklik un dağıtılıyordu. Değirmenler, bedava un öğütüyordu. Ortak hazinede bulundurulmuş para, sıkıntıda olanlara faizsiz kredi biçiminde veriliyordu." (Bulut, F., a.g.k., 1997, s.182-183)

"Karmati toplumunda, 'herkes kardeş ilan ediliyor.' Doğan çocukları, erkekleri 'baba' diye değil, 'dayı' ismiyle çağırıyor. Bu nokta bile, komünal Karmati toplumunun, eşitlikçi ve anaerkil kandaş kabile toplumuna ne kadar benzediğinin tipik göstergesidir." (Bulut, F., a.g.k., 1997, s.194)

Ancak Karmatiler köleleri sömürüyordu. Karmatilerin kurdukları sistemin dayanaklarından biri, sahip oldukları 30.000 zenci köleydi. ("Karmati", **The Encyclopedia of Islam**, Leiden, E.J.Brill, The Netherlands, 1978, s.664) Bu zenci kölelerin kamu çiftliklerinde çalıştırılmasını İkdaniyye adını verdikleri şura meclisi düzenliyordu.

Karmatiler'in gelir kaynaklarından biri de, hacca giden kervanları yağmalamaktı. Elde edilen ganimet, ortak harcamalarda kullanılıyordu. Abbasilere karşı yürütülen savaşta kazanılan ganimetler de aynı şekilde kullanılıyordu.

Ebû Tâhir'in önderliğindeki Karmatiler 930 yılında Mekke'ye saldırdılar, Mekke emirini ve yakınlarını kılıçtan geçirdiler, hacıların bir kısmını öldürüp zemzem kuyusuna attılar. Ayrıca, Kâbe'nin kapısını söktüler ve Kâbe örtüsünü paylaştılar. Kutsal taş Hacerü'l-Esved'i de alıp götürdüler. Hacerü'l-Esved ancak 950 yılında Mekke'ye geri verildi.

Karmatiler hareketi 1010-1011 yıllarında yenildi.